

TREĆI POTRES

1.

Latinoamerička proza u dva je navrata protresla dvadeseti vek. Prvi put je to početkom šezdesetih učinio Borhes. Za prelomni trenutak obično se uzima dodela Međunarodne nagrade za književnost, koju je 1961. podelio s Beketom. U narednim godinama, pošto ga je svet otkrio, književnost se promenila. Tipični epiteti kojima je opisivan taj preobražaj bili su *temeljan*, *drastičan*, čak i *dramatičan*. Potpisnik ovih redova, međutim, pristalica je struje mišljenja koja drži da je karakter pojave zvane Borhes vasijski, te da je njena veza s čovečanstvom stoga tek uslovna, odnosno da se ona u praksi može svesti na inventar konsekvenci koje je taj asteroid, poput nevidljivog belega, ostavio utisnute u umove dolazećih naraštaja. Zato se bolje okrenimo zemaljskim temama.

Na drugi potres zbilja se nije dugo čekalo. *Grad i psi*, *Smrt Artemija Krusa*, *Školice*, *Promena kože*, *Zelena kuća*, *Tri tužna tigra*, *Sto godina samoće*, *Razgovor u katedrali...* – iz španskog jezika posmatrana, stvar zapravo i nije delovala kao jedan događaj. Pre je nalikovala seriji uzastopnih podrhtavanja s epicentrom u Barseloni. Kada se roman *Sto godina samoće* pretvorio u dotad nepoznatu ili barem teško ponovljivu senzaciju u SAD (senzaciju kulturnu i tržišnu), šezdesete su već bile na izmaku. Lozinka koja se pronosila zemljinim šarom glasila je *boom!* Iza nje se šeretski osmehivao Garsija Markes, a odmah do njega stajali su Vargas Ljosa, Fuentes i Kortasar, okruženi još mnoštvom slabije uočljivih zemljaka i kolega.

Ukoliko fenomen *boom*-a ne vezujemo za jezik izvora – a o njemu danas i ne bismo govorili da je ostao u granicama jednog jezika – morali bismo ga, dakle, smestiti u sedamdesete godine dvadesetog veka, jer to je doba kada su knjige njegovih protagonista pokorile planetu. I premda su svi oni tih godina nastavili da objavljuju nova dela, trezven pogled nije ostavljao mesta sumnji: romani koje je svet gutao ipak su uglavnom bili napisani u prethodnoj deceniji. Odista, gotovo sve važno u vezi sa *boom*-om – knjige i njihova recepcija, nagrade i posledična prodaja – odigralo se šezdesetih.¹ Otud nije preterano zaključiti kako je, u času kad je odjeknuo planetom, *boom* zapravo već bio na samrti.

Pa ipak, silina detonacije biće tolika da će njegove kolovođe, mada u najvećoj meri potrošene, još dugo biti smatrane suverenima književnosti na španskom i ne samo na španskom jeziku. Medijsko prezasićenje, egzibicionizmi i sujete, politička nepočinstva, život na visokoj nozi, te komercijalizacija na trećim i sto trideset i trećim tržištima, protegnuće se duboko u budućnost – istu onu budućnost koja će biti tako okrutna prema nekolikim generacijama novostasavajućih španskih i latinoameričkih pisaca.

¹ Među četiri prvaka *boom*-a jedini izuzet od ovog suda je Hulo Kortasar, koji je, dakako, nastavio da stvara relevantnu književnost do kraja života.

Tri mrtve decenije bile su mera siline drugog potresa. Toliko će vremena morati da prođe pre nego što novo latinoameričko prezime ponovo ne odjekne koloseumom svetske književnosti (odnosno proze, jer značenje termina u zagradi u međuvremenu gotovo da je progutalo značenje onog pred njom).

2.

Godine 1996. poslednja od tri decenije curila je ka svom kraju. Naizgled niotkud, na policama španskih knjižara pojavila su se dva romana. Prvi od njih zapravo i nije bio roman u uobičajenom smislu, već galerija fikcionalnih portreta nižerazrednih pisaca sklonih ekstremnoj desnici, razasutih preko sve tri Amerike. Poslednje poglavlje tog štiva, prigodno nazvanog *Nacistička književnost u Americama*, otvaralo je put k onom drugom, značajnijem romanu, bezmalo proročanski naslovljenom *Udaljena zvezda*. Autor oba beše opskurni Čileanac s prebivalištem u Kataloniji, koji je, zašavši već poprilično u srednje doba, napokon dočekao da mu knjigu objavi renomirani izdavač.

Slučaj je zapravo bio još osobeniji, jer ne dešava se odveć često da nekakav anonimus u jednoj godini objavi dve knjige, ali još je ređi slučaj da to učini kod dva prestižna izdavača. Romani su naišli na dobar prijem i pobrali simpatije pojedinih referentnih imena španske književnosti. Pa ipak, naum Roberta Bolanja, kako je autoru ime, bio je ambiciozniji. Njegov nišan beše uperen u budućnost, a *Nacistička književnost* i *Udaljena zvezda* – uskoro će se ispostaviti – bili su tek prvi ozbiljniji manevri u jednoj opsežnoj, višefaznoj ofanzivi. Godine 1998. stigli su *Divlji detektivi*, naredne *Amajlija*, one za njom *Čileanski nokturno* (koji je po prvobitnoj zamisli trebalo da se zove *Oluja govana*, a kod nas je poznat pod nazivom *Čile noću*). Moglo bi to da se kaže i ovako: na pragu trećeg milenijuma argumenti za ono što će uslediti mahom behu ukoričeni (nedostajao je samo 2666), a španskim jezikom već su sukurali prikazi i osvrti, razgovori i govori, nagrade i prigovori i replike.

Ne baš svakidašnju okolnost koja je krajem 20. i u prvim godinama 21. veka pratila nastajući entuzijazam literarne hispanosfere povodom Bolanja predstavlja činjenica da su inicijatori tog entuzijazma bili ljudi sa kriterijumom i stavom (H. A. Masoliver Rodenas i I. Ecevarija, na primer; te možda i presudno, Horhe Eralde). Povrh toga, doprinosu su sa svoje strane dali i mnogi među ponajboljim živim piscima Servantesovog jezika, poput Enrikea Vila-Matasa, Huana Viljora, Rikarda Pilje, Rodriga Fresana, Orasija Kasteljanosa Moje, Havijera Serkasa, Alana Paulsa; listi čini se nema kraja. Ponešto suptilnije, na sebi svojstven način, na nju je dopisan i Havijer Marijas.

Ovim poslednjim trebalo bi da je rečeno praktično sve. Ukoliko nije, kratko teleportovanje u 2016: na osnovu glasova pedeset istaknutih pisaca i kritičara, književni dodatak najuglednijeg madridskog dnevnika *El Pais* sačinio je listu najboljih knjiga objavljenih na španskom jeziku u poslednjih dvadeset pet godina. Na prvom mestu te liste nalazi se 2666, na trećem su *Divlji detektivi*.

3.

A sada ponovo nazad, ovoga puta u 2003.

Poslednji su dani juna i u Sevilji je kongres. Dvanaest zapaženih latinoameričkih pisaca mlađe i srednje generacije okupilo se kako bi bivšeg noćnog čuvara kampa i ubogog prodavca bižuterije proglasilo za svog „starijeg brata“. Za tu priliku – kojoj je prisustvovao i Giljermo Cabrera Infante, i koja će kasnije u očima mnogih postati Bolanjova simbolična inauguracija – ovaj je pripremao izlaganje radnog naziva „Sevilja me ubija“, ali im na kraju, ne uspevi da ga dovrši, čita tekst naslovljen „Mitovi Chtulhua“. Na ovim se vrcavim, polemičkim stranicama (verovatno najbrutalnijim, a lako bi moglo biti i najblistavijim kada je Bolanjova esejistika u pitanju), razmatra zbog čega najveće pisce španskog jezika slabo ko čita, dok su uspeh, tiraži, slava i moć rezervisani za one nikakve, eventualno osrednje.

Brzina praznih slika pobedila je dugovečnost. Panteon slavnih, otkrili to smo sa zaprepašćenjem, histerija je sanatorijuma u plamenu – stoji pri kraju pomenutog teksta; zatim u produžetku još: *Da možemo da razapnemo Borhesa, razapeli bismo ga.*

Učinkovitost Sevilje je sablasna, zastrašujuća. Nekoliko dana kasnije Bolanjova jetra definitivno počinje da otkazuje. Hospitalizovan u Barseloni, čekajući u redu za transplataciju, pada u komu i iz nje se ne podiže.

Podigla se, umesto njega i povodom njega – podigla i uskovitlala – zvezdana prašina. U prvim godinama novog milenijuma oblak zvezdanog praha nadvio se nad golemim teritorijama Španije i Latinske Amerike, te dileme više nije moglo biti: vladavini trojice loše ostarelih, pompezniha pajaca (i još jednom: blažen neka je Kortasar, koji je znao drugačije) došao je davno iščekivani kraj. Bolanjovim knjigama nije bila namenjena sudbina koju su podelile sve druge napisane posle *boom*-a – kako one koje su s dobrim razlogom ostale u zapečku, tako (primera radi) i dela Marija Levrera i Fernanda Valjeha, ili (da se zadržimo u Evropi) već pomenutih Havijera Marijasa i Enrikea Vila-Matasa. Obrt je paradigmatičan i prožet ironijom, kao što obično i biva kada se podignu oblaci zvezdane prašine: ma koliko njegovo delo i život počivali na baštini ovog drugog kluba (čiji bi osnivač mogao biti Masedonio Fernandes), Bolanjovo ime širom sveta prečesto će biti pominjano upravo uz imena Garsije Markesa, Vargasa Ljose ili Fuentesesa. Bleštavilo reflektora nad koloseumom svetske književnosti dokida sve aršine osim jednog (koji nas ne interesuje), a masivnost njegovih stoletnjih zidina garancija je stabilnosti uspostavljenog poretka.

4.

Pune dve decenije pre nego što je doživeo svetsku afirmaciju, Borhes je bio veliki pesnik, veliki pripovedač i veliki esejista. Kada ga je slava najzad zadesila, bio je star i sasvim slep. Kao što smo videli, s *boom*-om je stvar samo eskalirala, budući da je on (za razliku od svojih protagonista) u času slave već bio na samrti. Proces inicijacije Latinoamerikanaca u svetski kanon, dejstvom vremena i sila koje ga zaposedaju, samo je dobijao na morbidnosti. Krajem prošlog, a osobito početkom ovog veka, Bolanjo je uživao svesrdnu naklonost čitalaca i kritike u hispanosferi, ali do trenutka kada se njegov glas proneo po tuđini već je dobrobrano – što će reći godinama – bio mrtav.

Prevod romana *Divlji detektiv* pojavio se u SAD 2007 – devet godina po izlasku originala. Prijem na koji je tamo naišao uporediv je jedino s onim što se zbilo sa *Sto godina samoće*. Panegirici su najpre počeli da pljušte po različitim glasilima od autoriteta i taštine što u svom

nazivu sadrže toponim Njujork, potom sa svih strana.² Na kulminaciju se nije čekalo dugo. Godinu dana. Pošto je objavljena 2666, te su dve knjige zamamnih gabarita, tačnije njihovi prevodi, a još tačnije stvari koje su se odigrale povodom dotičnih prevoda, Bolanju širom otvorile kapiju koloseuma.

I on je ušao. Stupio je u koloseum svetske književnosti, kojim otad (evo, već čitavu deceniju) besomučno odzvanja *jedan je Bolanjo!* Neophodno je, stoga, da tu stvar odmah razjasnimo: Bolanjo su dvojica.

Prvi je klinac, tinejdžer (kasnije mu je dvadeset i koja). Došao je negde (u Meksiko). Pronašao je kliku. Neki su gladni, drugi nisu. Bazaju po rastopljenim ulicama. Bdiuju po sumnjivim bircuzima. Rešeni da postanu pesnici, čeznu za prevratom i da poezija postane nerazlučiva od života (pred krupnim rečima ne pokazuju ustručavanje). Da poezija postane nerazlučiva od njihovih života (izgubljeni su). Srećemo ih na buljuka (u ono vreme naročito, ali i u svako drugo). Javljaju se pojedinačno ili u manjim čoporima. Ima među njima i zbilja simpatičnih, ima istovremeno simpatičnih i teatralnih, a ne oskudeva se ni zamornima.

Roberto Bolanjo Mlađi istupio je iz jedne takve bande i kročio u koloseum. Vidimo ga kako nas posmatra sa prve stranice sudbonosnog severnoameričkog izdanja *Divljih detektiva*. Tonovi su monohromatski, pred nekakvom žičanom ogradom ili konstrukcijom vide se glava i torzo u valjda teksas košulji. Mladić je levu ruku zabo u džep pantalona koje ostaju van domašaja naših očiju jer se u visini njegovog pasa slika završava. Duga crna kosa, raspuštena, razdeljena po sredini glave, zaokrugljeno lice sa kržljavom, skoro pa adolescent-skom verzijom brkova Frenka Zape gleda u smeru sunca koje izbeljuje nebo, koje zemlju i konture dve razmaknute zgrade (prizor bi mogao biti s periferije ma kog grada) razlaže gotovo do apstrakcije.

Silesija anegdota, prošaranih poluistinama, mistifikacijama i pasažima upotrebljivih laži, planski je sažeta u tom pregorelom kadru (nismo prvi koji to zapažaju). Napuštanje škole, odlučnost da se postane pesnik, buntovništvo i ulični pedigree, *infrarealizam*, politički radikalizam, pustolovno putešestvije od Meksika do Čilea, kopnom i morem; odbrana Aljendea i Pinočeov udar, zatvor, egzil, nestanak, ilegala u Kataloniji; pranje tanjira i čuvanje kampova, skitanje i konvertibilne izmišljotine o heroinskoj zavisnosti, erudicija autodidakte, čitalački fanatizam, okasneli uspeh i nerazblažena jetkost; opaka, šunjajuća bolest; veliki *road* roman o potrazi za pesnikinjom izgubljenom u pustinji; aplauzi, poklici odobravanja, bujica odvažnih sudova, kvalifikacija sa prefiksom *naj-*; združeni hvalospevi stručnih lica, jedinki koje, pre nego li na stvarne ličnosti, podsećaju na karikaturalne paraknjiževne likove ispale iz nekog od dela raspisanog Čileanca; na koncu naprasna smrt u pedeset prvoj i nedovršeni totalni roman – hiljadu i kusur strana o nasilju (i književnosti): tiraži, tiraži, tiraži.

Mogli bismo da kažemo kako je Bolanjo Mlađi mit,³ ali reći ćemo da je reč o hologramu. Uostalom, kako drugačije objasniti fotografiju dvadesetogodišnjaka na početku knjige četrdesetpetogodišnjeg pisca?

² *Njujork tajms* ga je, na primer, uvrstio u pet najboljih proznih dela te godine.

³ A mogli bismo da budemo još precizniji, te da konstatujemo kako se on u našem jeziku pozicionira na način na koji to čini svaka druga projekcija sa severnoameričkih top-lista: kao *second-hand* roba, kao *odsjaj* mita. Nećemo, međutim, rizikovati solilokvij o obrascima kulturne hegemonije na periferiji postindustrijske epohe.

U proleće sedamnaeste tribine koloseuma svetske književnosti i dalje su očarane sjajem tog holograma. Tribine, bez daljeg, deluju pokoreno. Pa ipak, nema načina da se to podsećanje izbegne: koloseum književnosti nije književnost, a pisci su pisci, ili uprkos svemu, ili u meri u kojoj oskudevaju onim od čega se prave najamnici i gladijatori. Ukoliko nam se potonja mogućnost učini odveć podložnom tumačenjima, držimo se prve. Ukoliko nam se učini da ni s tom prvom slučaj nije mnogo različit, možemo biti sigurni da smo zalutali.

Književnost umnogome nalikuje borbi samuraja, onomad je napisao. Teza je dobro poznata, nebrojeno puta ponovljena, obično skupa s nastavkom, u kom stoji: *ali samuraj se ne bori protiv drugog samuraja: bori se protiv čudovišta. Povrh toga, uglavnom zna da će biti poražen. Imati hrabrosti, znajući unapred da ćeš biti poražen, i izaći da se boriš: to je književnost.*

5.

Kazali smo kako ih je u stvari dvojica, potom precizirali da je prvi hologram, no hologrami nas ne interesuju. Naša znatizelja uperena je u autora prethodnog citata, a taj nije Bolanjo-junior; to ne može biti, jer godina je tek 2017. i hologrami još uvek ne pišu, ni iz sadašnjosti, a još manje iz prošlosti, kako to čine mrtvaci (hologrami zasad samo sijaju). Citat je znamenit, bezmalo čuven i autor mu je neupitan – mada bi bez problema mogao da prođe i kao Onetijev, potpisuje ga Bolanjo. Samo što je to onaj drugi; ne Bolanjo-hologram, već jedan stariji i potkresane kose, koji piše sumanutim tempom i u kratkim razmacima objavljuje knjigu za knjigom. Izuzev toga, vodi miran, skroman, povučen život u katalonskom gradiću na obali.

Dvadesetak godina kasnije – danas – sredovečni je mrtvac.

Ali pre nego što sredovečni mrtvac postane mrtvac, napisaće knjige. I od tih će knjiga, rastvorenih u rečima koje će se kasnije povodom njih izgovarati i beležiti, biti načinjen hologram. Biće to prvi latinoamerički hologram koji će nakon Garsije Markesa i družine stupiti u koloseum svetske književnosti. Ili prvi hologram uopšte, nakon Zebalda. Ili prvi trećemilenijumski hologram u koloseumu. Ili zasad jedini takav.

Što se koloseuma tiče, na desetogodišnjicu pristupne ceremonije ni u jednom Bolanjovom tekstu ne nazire se korekcija stava o njemu. Sve što se iz tih tekstova da iščitati i dalje se svodi na opsednutost književnošću. Književnost, ukoliko nije opsesija, nije ništa (ili to brzo postaje), dešifrujemo. Književnost kao istrajavanje u opsesiji, dakle, to jest kao postulat iz koga se izvlače krajnje konsekvence (a ne kao vražji koloseum). Književnost kao infekcija i kao vitalnost. Književnost očišćena od poluistina i vazda u milosti mašte. Ili jednostavnije i grublje: književnost kao književnost. A zatim još važnije, fatalno: i sve drugo kao književnost.

Pet romana, ponovo. Poezija i politika u *Udaljenoj zvezdi*, *Čileanskom nokturnu*, *Divljim detektivima*, *Amajliji* i *2666*. Poezija kao kvintesencija književnosti i politika kao podmukli vid nasilja. Mig Borhesu, i namig Kortasaru. Ostavljamo hologram da sija sred koloseuma i vraćamo se knjigama, jer sredovečni mrtvac i dalje nam piše iz vremenskog džepa na razmeđu vekova.